

Ս. ԿԱՎԹՅԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ № 6774 ՁԵՌԱԳՐԻ  
ԱՍԵՂՆԱԳՈՐԾ ՇԱՊԻԿԸ

Հայկական ՍՍՌ Պետական Մատենադարանում պահպանվել են հին ասեղնագործության փոքրաթիվ, բայց շատ ուշագրավ նմուշներ: Նրանց մի մասը, որպես կաղմի պարագա, փակցված է կաղմի ներքին կողմին, բայց կան նաև ձեռագրեր փաթաթված համար պատրաստված ասեղնագործ քսակներ կամ շապիկներ:

Ձեռարվեստի այս կարգի նմուշներից զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում Մատենադարանի № 6774 ձեռագիր ավետարանի ասեղնագործ շապիկը:

Ձեռագիրն ընդօրինակված է 1684 թվականին Սպահանում: Ունի ոչ բարձրարվեստ 17 անօրինական նկար, 14 խորան և բազմաթիվ լուսանցադարձեր, ձեռագրի ծաղկոզն է վարպետ Հայրապետը:

Ձեռագրի կաղմին հազցված ասեղնագործ շապիկը ամենայն հավանականությամբ պատրաստված է ոչ այս ձեռագրի համար: Որպեսզի համոզվենք այս բանում, բավական է համադրել շապիկի և ձեռագրի շափերը միմյանց:

Ձեռագրի վերին և ներքին կաղմերի շափերն են  $13,6 \times 9,5$  սմ, իսկ շապիկի համապատասխան շափերը՝  $17 \times 10,5$ : Երկարության զգալի տարբերության հետևանքով շապիկի վերին ու ստորին եզրերը կաղմից դուրս գալով՝ ծալվել են: Ձեռագրի մեջքի լայնքը 5,4 սմ է, իսկ շապիկի մեջքի լայնքը՝ 33 սմ է: Այս անհամաչափության հետևանքով շապիկի վերին և ներքին կաղմերին հարմարեցված կողերի պատկերների շրջանակները (մեկ դեպքում ձախ, մյուս դեպքում աջ կողմից) ծալվել են կաղմի մեջքին, դրանով իսկ վնասելով գրաշապիկի պատկերների ամբողջական գիտմանը: Չպետք է տարակուսել, որ շապիկը, եթե պատրաստված լիներ այս ձեռագրի համար, իր շափերով այսբան զգալի տարբերություն կաղմի նկատմամբ չէր ունենա: Ուստի պետք է կարծել, որ այն եղել է այլ ձեռագրի շապիկ և հետագայում միայն հարմարեցվել է 1684 թ. ընդօրինակված այս ձեռագրին:

Գրաշապիկը կարված է սև մետաքսյա փայլուն կտորից (ատլասից) և ասեղնագործված է ոսկյա ու արծաթյա սիմերով, մետաքսյա գույնզգույն թելերով ու մարգարիտներով:

Բացի այդ, բանեցված է կլապիտոնը, այսինքն արծաթյա և մետաքսյա թելերը միասին ոլորած, այն հաշվով, որ միայն մետաղյա թելը երևա, կամ ընդհակառակը, այնպես ոլորած, որ ավելի շատ մետաքսաթելն է երևում, իսկ մետաղյա թելը հազիվ նշմարվում է, որոշ փայլ տալով թելին:

Ասեղնագործությունը կատարված է երկու, երեք տակ հարթակարով, թե-



լիքը դրված են կտորին միմյանց վրա և կողքերից ամրացված մանր զարդերով կտորին, այդ ուռուցիկ կարերը ընդելուզված են մարգարիտներով, և գուլերով բաժանված մի քանի մասի:

Շապիկի վրա կազմի երեսին Քրիստոսի խաչելության տեսարանն է, իսկ դրա հակադիր կողմի վրա ասեղնագործված է մի բարձրաստիճան հոգևորական, հավանաբար Գրիգոր Լուսավորիչը (տե՛ս գրաշապիկի լուսանկարը՝ բացված դիրքով): Խաչելության տեսարանում Քրիստոսը մեխված է խաչափայտին, ներքևում գետնի վրա կանգնած են մայրը և Մարիամ Մազթաղենացին: Նկարի ամբողջ դաշտը (ֆոնը) ասեղնագործված է արծաթյա բարակ սիմով, որը դրված է կտորի վրա, և մետաքսյա սպիտակ գույնի բարակ թելով, որը զիգ-զագ դժերով մանր կարերով ամրացված է կտորին:

Արծաթյա դաշտի վրա խաչափայտը կարված է ոսկեգույն սիմով, սա էլ կտորին ամրացված է մետաքսյա դեղին ամուր թելով:

Քրիստոսի մարմինը ասեղնագործված է կլապիտոնով, որի միջի մետաքսյա թելը նարնջագույն է: Սև երկար մազերի, միրուքի ու բեխերի մեջ հաղիվ նշմարվում են արծաթաթելի հետքեր: Աչքերը փակ են, ունքերը, արտևանունքները գործած են սև թելով: Քրիստոսի գլխին, կանաչագույն թելերի վրայից, փշե պսակն է, ձեռքերը տարածված, ոտքերը կողք կողքի մեխված են խաչափայտին: Նա մերկ է, միայն մեջքին կապած է կանաչ և ոսկեգույն թելերից գործած դոսի: Գոտու ծայրերը ծածանվում են:

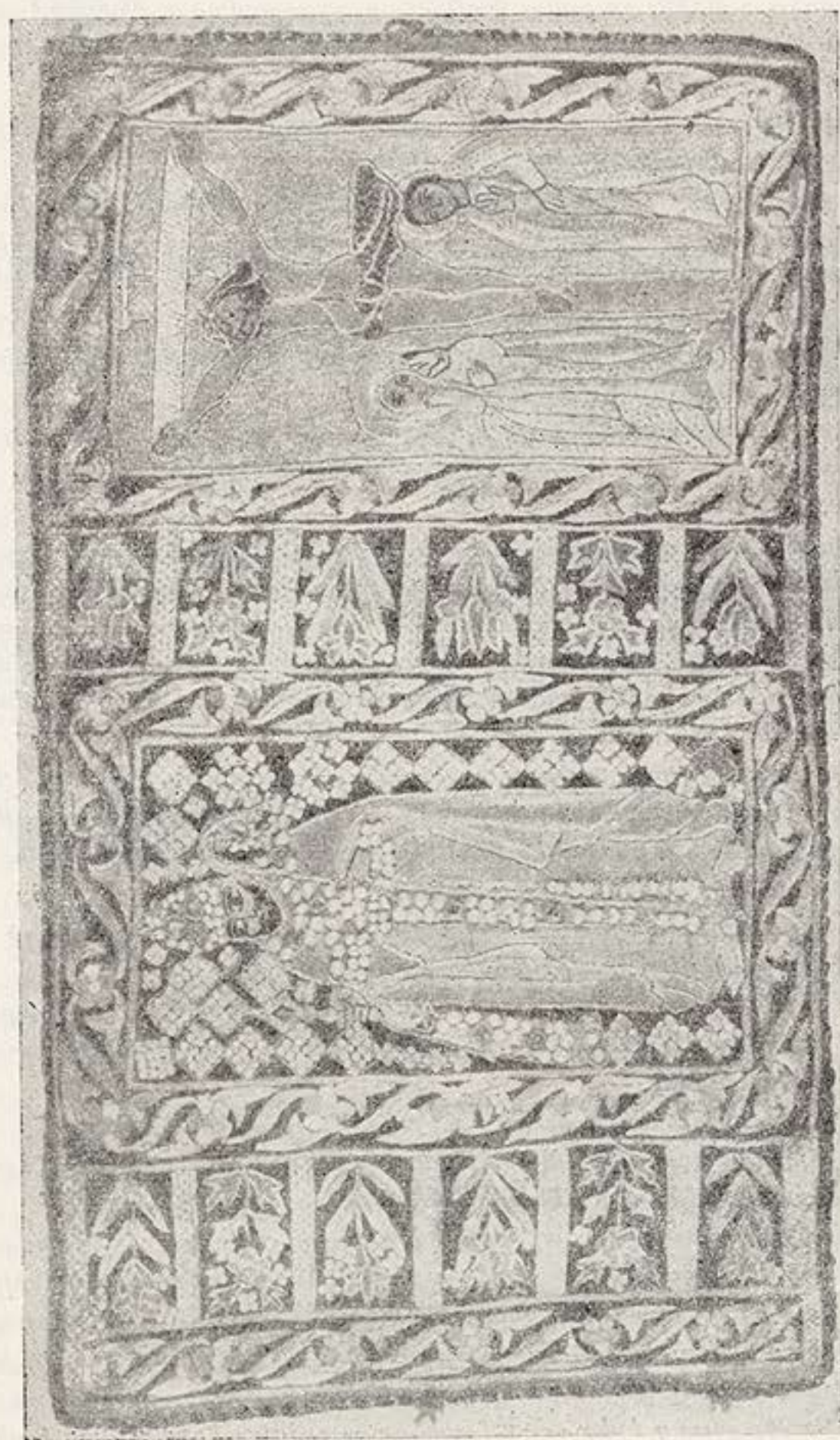
Քրիստոսի մարմնի եզրագծերը կարված են ոսկյա բարակ քուղով. ճակատից պսակի փշերի տակից, աչ կողքից, ձեռքերի և ոտքերի դամված տեղերից հոսում է արյուն, որը ասեղնագործության մեջ արտահայտված է մետաքսյա արնագույն թելի մանր կարերով: Այդ կարերը ուղիղ, թեք ուղղություն ունեն, ոտքի վրա խաչաձև են, թելերի կարերը այնպես են արված, որ թվում է, թե արյան կաթիլներ են թափվում ցած:

Կանանց գեմքերն ու հագուստը ասեղնագործված են ոսկյա, իսկ ձեռքերն ու ոտքերը արծաթյա սիմով: Աստվածամոր մազերը շեն երևում, գլուխը փաթաթած է քողերով, որոնց վրա կրկնակի կոր գծերով պատկերված է լուսապսակը (նիմբոս): Գեմքը եզրակարած է ոլորած ոսկեթելով, իսկ հագուստն ու լուսապսակը՝ արծաթյա բարակ ոլորած քուղով: Քուղի մեջ կա արծաթի հեռ մեկտեղ, կարմիր մետաքսաթել, որը երևում է մաշված մասում:

Մարիամ Մազթաղենացու մազերը սև գույնի թելով են կարված, դրանց մեջ փալլում են արծաթյա գծեր, գլխին լուսապսակ չկա: Որպեսզի հագուստի ծալքերը լավ երևան՝ հարթակարի թելերը դասավորված են տարբեր ուղղություններով՝ թեք, ուղիղ: Թելերի շերտերը ամրացված են կտորին մանր զարդակարերով, շախմատային կարգով, կամ զիգզագ գծերով: Այս ամբողջ տեսարանը ունի բուսական շրջանակ — 1,5 սմ լայնությամբ: Սև դաշտի վրա հինգ կլոր թերթիկներով ծաղիկներ են, որոնց կողքից կան երկու ձևի տերևներ: Ծաղկաձևը շատ հին ծագում ունի և նման է Կարմիր բլուրից ու Անիից պեղած որոշ իրերի ծաղկաձևերին: Ծաղիկների թերթիկները արծաթագույն են, իսկ միջուկը և տերևները ոսկեգույն:

Կազմի շապիկի մյուս երեսին, ինչպես ասացինք, ասեղնագործված է հավանաբար Գրիգոր Լուսավորիչի պատկերը՝ ամբողջ հասակով: Գլխին խուչր է, մի ձեռքին երկու օձազլխով վերջացող գավազան, մյուս ձեռքին երկար շղթաներով բուրվառ, որի ոտմբաձև գլուխը վերջանում է հայկական խաչով:





Մատենադարանի № 6774 ձևագրի ասեղնագործ շապիկը:



Հազած է կենդեցական արծաթաթել շապիկ, վրայից փորուրար կամ եմփորոն, և ապա ոսկեթել շուրջառ: Փորուրարը զարդարված է մարգարիտներով ու գույնզգույն շնդկված քարերով (հակինթ, գմբուխա), որոնք դրված են արծաթյա ոսկեջրած շրջանակների մեջ:

Խույրը մարգարտահուռ է, կենտրոնական մասում (ճակատին) երեք քարով զարդարված (սահալանվել է միայն մեկը):

Լուսավորչի դեմքը ասեղնագործված է մետաքսյա թելերով, փոքր ինչ կուպիտ ձևով, քան արված է Քրիստոսի դեմքը, սակայն սա ավելի կենդանի է ու արտահայտիչ: Աչքերը խոշոր են, ունքերը, արտևանուները, բխերը և դանդուր մորուքը կարված են մետաքսյա սև գույնի թելով:

Շապիկի ու շուրջառի խոշոր ծալքերը ստացվել են հարթակարի ժամանակ թելերը տարբեր ուղղությամբ դասավորելուց:

Ծալքերը եզրակարած են ոսկյա քուղով. այս դեպքում էլ արծաթաթել ասեղնագործությունը եզրակարած է ոսկյա, իսկ ոսկեթելը՝ արծաթյա քուղով:

Հագուստի թևերը վերջանում են նարնջագույն մարգարտազարդ բաղադաններով: Հագուստի շքեղությունը, խույրը, գավազանի ձևը ապացուցում են, որ պատկերված է ամենարարձր աստիճան ունեցող մի հոգևորական: Լուսավորչի շուրջը բաց մնացած տարածության վրա, կարված են հաստ թիթեղից պատրաստած փայլուններ, որոնք խաչաձև դժերով բաժանվում են շորս մասի և նման են շորս թերթիկանի ծաղիկների:

Այս պատկերն էլ ունի առաջին երեսի նման ծաղկազարդ շրջանակ: Վերոհիշյալ երկու նկարների արանքում, կազմի մեջքի ու բերանի ուղղությամբ ասեղնագործված են 3,3 սմ լայնության զոլեր, որոնք արծաթաթել միջնասյուներով բաժանված են վեց ուղղանկյունիների:

Ամեն մի ուղղանկյան մեջ մի ծաղկեփունջ է պատկերված, կազմված հինգ թերթիկանի ծաղիկներից, զամբեղներից ու կակաչներից:

Ծաղիկների կենտրոնական մասն ու թերթիկները կարված են կարմրագույն, իսկ տերևները՝ կանաչավուն մետաքսաթելով և եզրավորված՝ բարակ ոլորուն ոսկեթել քուղով:

Բոլոր ուղղանկյունիները ունեն ծաղկազարդ շրջանակներ:

Բացի այդ, ձեռագրի կազմի շապիկին հատուկ փայլ ու շքեղություն տալու համար, տեղ-տեղ ամրացված են շորս թերթիկանի փայլուններ:

Շապիկը ունի մետաքսյա ալ զոլավոր աստառ, որի վրա ամրացված են երկու զրպանիկներ, կազմի ծայրերը մեջը հազցնելու համար: Գրպանիկները պատրաստված են նույն սև առլասից, ինչ որ բանեցված է ասեղնագործության համար: Շապիկը կազմի վրա ամուր պահելու համար մի կողմից կարել են բոժոժի ձև ունեցող երեք արծաթյա ոսկեջրած կոճակներ, իսկ մյուս կողմից՝ արծաթաթել քուղից երեք օղ: Ամբողջ զարդարանքը եզրակարած է սև մետաքսյա և արծաթյա ոլորած կրկնակի քուղով:

Նկարագրված գրաշապիկը, որ պատրաստված է ամենայն հավանականությամբ 17-րդ դարից շատ առաջ, այսօր էլ գրավում է դիտողին պատկերների ճշմարտացիությամբ, արծաթյա ու ոսկյա քուղերի և մետաքսաթելերի շխամբած փայլով և ասեղնագործության կատարելությամբ: